

Refleksijos kultūra – socialinio darbuotojo profesinės veiklos raiškos aspektas

Vanda Kavaliauskienė

Socialinių mokslų (edukologija) daktarė docentė
 Klaipėdos universiteto Sveikatos mokslų fakulteto Socialinio darbo katedra
 H. Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda,
 Tel. (8 46) 39 85 63
 El. paštas: vanda.kavaliauskiene@ku.lt

Straipsnyje siekiama aktualizuoti refleksiją, refleksijos kultūrą kaip vertingą profesijos subjekto savybę. Pateikiama refleksijos, refleksijos kultūros samprata, atskleidžiamos refleksijos kultūros ir asmenybės profesionalumo sąsajos. Atskleidžiami refleksijos profesionalumo turinio determinantai. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama aptarti refleksijos kultūros raiškos aspektus socialinio darbuotojo profesinėje veikloje. Parodomos refleksijos kultūros ir socialinio darbuotojo asmenybės atsinaujinimo, kaitos, santykio su savimi, kūrybiškumo apraiškomis profesinėje veikloje ir pagalbos santykių praktinėje veikloje kūrimo sąsajos.

Pagrindiniai žodžiai: refleksija, refleksijos kultūra, socialinis darbas, socialinio darbuotojo asmenybė.

Įvadas

Lietuvoje socialinis darbas nėra naujas socialinis reiškiny, tačiau tebevyksta intensyvi jo profesionalizacija. Socialinio darbo profesijos unikalumą suponuoja tai, kad ji yra socialinė profesija, kurios objektas yra žmogus – individas, šeima, žmonių grupė, turintys sunkumų ar problemų, kurias reikia spręsti. Socialinis darbuotojas turi jausti visuomenės gerovės, socialinės integracijos, sąlygų darniai funkcionuoti žmogui ir aplinkai pulsą ir jam sutrikus teikti socialinę pagalbą, atliepiančią klientų (paslaugų vartotojų) poreikius. Socialinis darbas turi svarbią socialinę bei praktinę reikšmę ir yra laikomas labiau praktine moraline nei racionalia technine veikla, todėl žmogiškasis aspektas – pats socialinis darbuoto-

jas kaip profesinės veiklos subjektas tampa labai svarbus veiksnys šioje profesinėje veikloje. Pastaruoju metu šalia formalaus profesinio pasirengimo pradedama rimčiau žiūrėti į asmenines profesijos subjekto savybes (Lorenz, 2006). Subjektyvumas, reliatyvumas, skirtingumas ir identiškumo sudėtingumas – šios socialinio darbo kategorijos yra ne tik teorinių, epistemologinių diskusijų objektai, bet ir dilemų, kylančių kasdienėje socialinio darbo praktikoje, šaltiniai, teigia W. Lorenz (2006). Mokslinėje literatūroje aptinkamos dominuojančios subjektyviają, asmenybinę profesijos pusę atskleidžiančios sąvokos: *kvalifikacija, kompetencija, kompetentingumas, profesionalumas*. Pastaruoju metu jas papildo sąvokos *refleksija, reflektyvumas*, kurioms

skiriama vis daugiau dėmesio. *Refleksijos* sąvoka pradeda įgyti mokslinės kategorijos statusą ir priartėja prie *veiklos* sąvokos (Derkač, Zazikin, 2003). Refleksija yra daugelio mokslų (filosofijos, psichologijos, sociologijos, edukologijos, socialinio darbo, akmeologijos ir kt.) kategorija. Atsižvelgiant į tai, kad socialinis darbas semiasi žinių iš kitų mokslo sričių, mokslinės kategorijos, vartojamos socialiniame darbe, papildomos naujomis reikšmėmis, plėtojami teoriniai teiginiai, kuriami greitųjų mokslų modeliai. Socialinio darbo tarpdalykiškumas pasireiškia ir matomas iš profesijos subjekto refleksijos į profesijos dalykus (pvz., žiūrint į situaciją per sociologijos mokslo prizmę, ji atrodo vienaip, per psichologijos – kitaip, per pedagogikos – dar kitaip).

Refleksijos tema socialinėse profesijose, iš jų ir socialiniame darbe, yra siejama su mokymosi iš patirties, mokymosi visą gyvenimą idėjomis, orientacija į europines dimensijas socialiniame darbe, taip pat siekiant, kad socialiniai darbuotojai, kad ir kokios jie būtų šalies, galėtų susikalbėti ir jaustųsi priklausą tam pačiam profesiniam sambūriui. Įvairių sričių mokslinėje literatūroje kaupiamos teorinės ir praktinės žinios apie refleksiją, reflektyvumą. Apie tai rašo daugelis autorių (Sezemanas, 1997; Morkūnienė, 1995; Valantiejus, 2004; Jovaiša, 1998; Baranauskienė, Klumbytė, 2001; Teresevičienė, Gedvilienė, 2001; Ivanauskienė, Liobikienė, 2005; Kiaunytė, Dirgėlienė, 2006; Kepalaitė, 2008; Tijūnėlienė, Kavaliauskienė, 2009; Bydam, 2000; Broekman, Wubbels, Karthagen, 1996; Pollard, 2002; Brookfield, 2009; Karvinen-Niinikoski, 2009 ir kt.).

Refleksijos vieta ir vaidmuo socialinio darbuotojo profesinėje veikloje neke-

lia abejonių. Poreikį ištraukti į refleksiją profesinėje veikloje skatina ir socialinio darbo modelių kaita, su tuo susijusi naujų veiklos perspektyvų būdų paieška, naujų prasmų išvalgos, tam tikrų mąstymo įgūdžių formavimasis – potencialių profesijos subjekto galių atradimas, jų išskleidimas ir sėkmingas panaudojimas įprasminant profesijos paskirtį. Aktualizuoti refleksijos vaidmenį socialinio darbo profesinėje veikloje – tai reiškia ieškoti alternatyvių veiklos būdų, padedančių įveikti iškilusius sunkumus ir problemas, atsižvelgiant į dabartiniame pasaulyje vykstančius kaitos procesus, nenumatytus, netikėtus iššūkius, kuriuos gyvenimas pateikia žmonėms.

Tyrimo problema – aktualizuoti teorinę refleksijos, refleksijos kultūros sampratą, telkti ir sisteminti teorines žinias apie šiuos reiškinius kaip specifiską žmogaus vertybę, aptarti refleksijos, refleksijos kultūros ir žmogaus profesinės veiklos sąsajas, konkretinti šių savybių apraiškas socialinio darbuotojo praktinėje veikloje.

Objektas – refleksija, refleksijos kultūra – socialinio darbuotojo profesinės veiklos raiškos aspektas.

Tikslas – aktualizuoti ir teoriškai pagrįsti refleksiją, refleksijos kultūrą kaip socialinio darbuotojo profesinės veiklos raiškos aspektą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti refleksiją, refleksijos kultūrą kaip profesijos subjekto savybę.
2. Išryškinti kai kuriuos socialinio darbuotojo refleksijos kultūros raiškos aspektus profesinėje veikloje: refleksiją kaip socialinio darbuotojo asmenybės atsinaujinimo, kaitos prielaidą; refleksijos vaidmenį socialinio darbuotojo santykiui su savimi; reflektyvumo ir kūrybiškumo sąsajas socialiniame

darbe; refleksijos vaidmenį kuriant pagalbos santykius.

Metodologinės nuostatos. Straipsnyje vadovaujamas:

- **Egzistencinėmis-humanistinėmis nuostatomis**, pažyminčiomis transcendentiją kaip žmogiškojo pažinimo aktams būdingą subjekto peržengimą, išėjimą už pažįstančiojo subjekto objekto kryptimi, apimantį „žmogus veikia“ patyrimo esmingiausią turinį (Wojtyła, 1997). Transcendencija – tai ne siekimas tikrovės, esančios už „aš“ ribų, neėjimas už savęs, bet judėjimas savyje, kopimas savipildos laiptais. Neatlikęs to, individas jaučia egzistencinę kalnę, kad neišskleidė savęs iki galo (Paškus, 1998). Socialinio darbo požiūriu, šios nuostatos yra vertingos dėl to, kad atliepia šios profesijos paskirtį – rūpinimąsi kitais, buvimą su kitu, siekimą išreikšti save autentiškai atsiskleidžiant profesijos priedermių ir pareigų vykdymo metu. Pagal egzistencines-humanistines nuostatas, socialinis darbuotojas nėra apribotas kokių nors veikimo technologijų, atvirakščiai, jis gali pasirinkti tinkamiausius veikimo būdus, atliepiančius problemą ar tikslą, taip pat teikiančius galimybę realizuoti save profesijoje įtvirtinant socialinio darbo vertybes ir idealus, vykdamas savo pareigą profesijai pagal aukščiausius kriterijus.
- **Konstruktivistinė filosofija grindžiama socialinio darbo samprata**, socialinį darbą traktuojančia ne tik kaip mokslą, bet – gal net labiau – kaip meną, ir teigiančia, kad socialinis darbas yra labiau praktinė moralinė nei racionali techninė veikla (Patron, O’Byrne, 2000). Tai atveria galimybes

toliau plėtoti ir įtvirtinti socialinį darbą refleksiniu-terapeutiniu lygmeniu, kurti pagalbos santykius naudojant socialinio darbuotojo gebėjimą ištraukti į refleksiją kaip į vertingą asmenybės savybę, laiduojančią kūrybingą specialisto veiklą profesinėje erdvėje.

- **Teorija, nagrinėjanti žmogaus tobulėjimą veikloje**, aiškinančia, kad, neatsižvelgiant į tai, kokių žinių turi asmuo, jis formuojasi savitą reiškinio ar veiklos supratimą, t. y. kuria savo teorijas. Minimoms dvi teorijos: idėjinė ir naudojamoji. Idėjinė teorija yra tokia, kurią asmuo pripažįsta, suvokia ir išsipareigoja jos laikytis savo veikloje. Ji gali sutapti arba nesutapti su naudojamąja teorija, apie kurios egzistavimą sprendžiama iš realių žmogaus atliekamų veiksmų. Kad asmuo nuolat identifikuotų savo naudojamąją teoriją, ją derindamas su idėjine, reikia nuolat apmąstyti savo veiklą (Argyris, Schon, 1974; Laužackas, Stasiūnaitienė, Tereševičienė, 2005). Socialiniame darbe yra ryškus įsameninimo aspektas, pasireiškiantis savo veiklos braižo atradimu ir jo naudojimu praktinėje veikloje. Ieškant naujų, efektyvesnių, originalesnių problemos sprendimo būdų, socialiniam darbuotojui svarbus „žinojimas veikiant“, kuris leidžia naujai interpretuoti gaunamą informaciją ir ja remiantis kurti savo „praktinę“ teoriją.
- **Humanistinė pažiūra į socialinį darbuotoją**, socialinį darbuotoją traktuojančia ne kaip paprastos profesijos atstovą, ne kaip žmogų, siekiantį tik išmokyti naudoti profesinių technologijų metodiką, o kaip asmenį, pasirinkusį socialinę profesiją, prieš tai išiklausiusį savo vidinį balsą, ir siekiantį augti, to-

bulėti bei įsitraukti į šį procesą natūraliai visu gyvenimo būdu.

Tyrimo metodai: teorinės literatūros analizė, metaanalizė, sintezė, interpretacija.

Refleksijos kultūra kaip profesijos subjekto savybė

Žmogus yra būtina ir svarbiausia profesijos sąlyga. Profesijoje susiduria tai, ko iš žmogaus reikalauja konkrečios veiklos tikslai, ir tai, ką jis turi, t. y. yra įgijęs (Laužackas, 2005). Tvirtas profesinių reikalavimų įvaldymas, įgytos reikalingos profesinės žinios ir gebėjimai (kvalifikacija) įvardija žmogų kaip profesionalą, galintį dirbti tam tikroje veiklos srityje. Profesijos sąvokos aiškinimuose skiriamos dvi profesijos aplinkybės: objektyviosios ir subjektyviosios. Objektyviosios aplinkybės – tai darbo sąlygos ir struktūra. Subjektyviosios – darbuotojo sveikata, fizinės jėgos, psichinės ir dvasinės savybės (Jovaiša, 2005). Žmogus, kuris sąmoningai nori verstis kokia nors veikla, turi apsispręsti ir nusistatyti galutinius savo darbo tikslus ir siekiamas vertybes. Taigi yra svarbu formuoti profesinį mąstymą ir refleksiją.

Įvairių mokslų pateikiamos *refleksijos* sąvokos, jų turinys rodo šios asmenybės savybės vertingumą subjektyviojo profesijos sando atžvilgiu. Refleksija kaip žmogaus veiksmas yra laikoma viena iš pagrindinių profesinės praktikos elementų. Ji susijusi beveik su kiekvienu veiksmu, tačiau tos veiklos rutina gali maskuoti, slėpti asmens reflektyvumą. Ypatingi atvejai ar sąmoningos pastangos gali sukelti tos rutinos kvestionavimą ir toliau plėtoti refleksiją. Reflektyvumui, kaip socialinei savybei, priskiriama daugelis reikšmių. „Žodžio *reflektyvumas* reikšmės turbūt

glaudžiausiai susijusios su *sangražos*, t. y. grįžtamojo ryšio, samprata, žyminčia veiksmą, kreipiamą į patį veikėją ar jo taikomą sau pačiam. Tačiau tai ne tik gebėjimas pakartotinai apmąstyti, bet ir socialinių nuorodų pateikimas sau pačiam ir atsakymas į jas...“ (Valantiejus, 2004, p. 209). Refleksija, kaip teigia D. Schon, gali būti laikoma profesionalo mąstymo ir veiklos metakognityvine struktūra (Karvinen-Niikoski, 2009), nes ji sietina ne tik su pačiu žmogumi, bet ir su jo profesine veikla.

Refleksija (lot. *reflexio* – atsisukimas atgal, atsigręžimas) – mąstymo būdas, kai asmenybė kritiškai analizuoja, įsisąmonina ir įprasmina savo mąstymo turinį, formas ir prielaidas, savo dvasinio pasaulio sandarą ir ypatybes (Jovaiša, 2007). Refleksija – tai mąstymo posūkis nuo išorinio pasaulio stebėjimo į savojo „aš“ stebėjimą, vidinę žiūrą į save kaip į moralės objektą (Vyšniauskienė, Minkutė, 2008, p. 257). Refleksija – esminė žmogaus sąmonės charakteristika, principas, paaiškinantis psichologinių ir socialinių fenomenų turinį. Ji pasireiškia asmenybės elgesiu, santykiais ir veikla (Derkač, Zazikin, 2003). Profesinėje veikloje būti nerefleksyviu neįmanoma.

Profesinėje veikloje refleksija padeda formuoti specialisto savižinai, supratimui ir prisideda prie profesinio tobulėjimo (Career Counselling, Constructivist Approaches, 2006). Savižina (kaip savęs vertinimo, supratimo rezultatas; savo minčių, požiūrių, nuostatų, jausmų, poelgių visumos pažinimo ir vertinimo tapatinimas su savuoju „aš“ (Jovaiša, 2007)) išplečia specialisto žinias apie savo fizinę, psichinę, dvasinę būklę. Jų interpretacija gali keisti asmens profesinę savimone, kreipti į naujas veiklos prasmės paieškas, taip pat

„kurti“, keisti, tobulinti save atsižvelgiant į besikeičiančias socialines profesinės veiklos sąlygas.

Pagalbą teikiančiose profesijose yra svarbios trys viena kitą papildančios žinių sritys: žinojimas „kodėl“ (individo motyvacijos ir tapatybės refleksija), žinojimas „kaip“ (individo įgūdžiai ir ekspertiškumo refleksija) ir žinojimas „kam“ (individo santykių ir viešosios nuomonės refleksija). Šios trys žinojimo sritys, anot J. B. Quinn (iš *Career Counselling, Constructivist Approaches*, 2006), teikia holistinį savęs informuotumą, kuriuo grindžiama profesinė veikla. Pasak R. A. Stebbins, refleksija atveria individo situacijos prasmę, kuri išreiškia susirūpinimą. Susirūpinimas ir veiklos prasmės suvokimas kildinamas iš „subjektyvios karjeros“ (priešingos „objektyviai karjerai“) šaltinio. Subjektyvi karjera turi savo vidinius sėkmės kriterijus ir yra asmeniškai kontroliuojama interpretuojant profesinės veiklos aspektus. Remdamiesi subjektyviais kriterijais žmonės išreiškia savo vertybes, įsitikinimus ir autentiškumą, integruoja daugybę vaidmenų į savo holistinio pasaulio, profesinės veiklos vaizdą. Anot A. A. Derkač ir V. G. Zazikin (2003), yra asmenybės profesionalumo vystymosi ir veiklos refleksijos bei profesijos subjekto refleksijos kultūros priklausomybė.

Refleksijos kultūra apibūdinama kaip refleksijos organizavimo būdų sistema, grindžiama vertybiniais ir intelektualiniais kriterijais (Derkač, Zazikin, 2003). Minėti autoriai išskiria refleksijos organizavimo ir refleksijos kultūros komponentus: percepcinį, kognityvinį, afektyvų, vertinamąjį ir reguliuojamąjį. Jų reikšmė skirtinga ir priklauso nuo veiklos situacijų pobūdžio. Socialinių profesijų („žmogus–žmogus“,

„žmogus–grupė“) veiklos kontekste svarbiausiu komponentu yra laikomas suvokimas. Jei veikloje dėmesys skiriamas informacijos analizei, dominuoja kognityvinis refleksijos komponentas, jei sprendimų priėmimas – kognityvinis ir reguliuojamasis. Refleksijos kultūros lygis ir jos formavimasis glaudžiai susijęs su asmeninėmis dalykinėmis veiklos subjekto savybėmis (Derkač, Zazikin, 2003).

Mokslinėje literatūroje ryškėja dėmesys tyrimams, kaip atskleisti refleksijos organizavimo ir refleksijos kultūros lygio kėlimo galimybes asmenybės profesionalumo veiksnio vystymo aspektu. Nustatyta, kad refleksijos kultūros išsivystymo lygis apibūdina asmens profesionalumo lygmenį, nes tarp jų yra glaudūs funkciniai ryšiai (Derkač, Zazikin, 2003). Tuo pagrindu išskiriami refleksijos profesionalumo turinio determinantai: asmenybės ir veiklos profesionalumui keliamų reikalavimų sistemos objektyvaus turinio supratimas; perėjimas nuo individo prie subjekto. Subjektui būdingų tobulinimosi charakteristikų įgijimas; individualus veiklos transformacijos ir visuomeninių kultūrinių santykių prasmės supratimas; refleksijos transformacijų turinio atskleidimas asmenybės profesionalumo vystymosi procese. Anot minėtų autorių, refleksijos kultūra reiškiasi: besitobulinančios asmenybės reflektyvinių-inovacinio potencialo aktualizavimu; nauju profesinės patirties įprasminimu; profesinio kūrybingumo didėjimu; aktyvaus ir potencialo refleksijos lauko profesinėje veikloje didėjimu (Derkač, Zazikin, 2003). Profesinėje veikloje refleksija, refleksijos kultūros raiška savitai nuspalvina socialinio darbuotojo profesinę veiklą.

Refleksija – socialinio darbuotojo asmenybės atsinaujinimo, kaitos prielaida

Socialinis darbas, kaip minėta, yra labiau praktinė moralinė nei racionali techninė veikla. Socialiniame darbe vyraujanti objektų, socialinių reiškinių ir problemų sprendimo būdų įvairovė ir dėl to kylančios etinės ir vertybinės dilemos suponuoja specialistų poreikį peržiūrėti savo veiklą bei asmenybės savybes ir kritiškai tai įvertinti. Refleksyvi praktika yra socialinio darbo būtinybė. D. Schon teigia, kad refleksija gali iškelti į paviršių numanomą supratimą, atsiradusį praktinės veiklos metu, kuris gali naujai atskleisti situacijų, į kurias patenka žmogus, prasmę ir vykdyti transformaciją (Reflective learning..., 1996). Šiandien, keičiantis socialiniam gyvenimui ir visuomenės poreikiams, socialinio darbuotojo profesija įgauna naujų formų. Todėl tarp daugelio veiksmų, turinčių įtakos socialinių darbuotojų profesinei veiklai, akcentuotinos asmenybės savybės (Vyšniauskienė, Minkutė, 2008). Refleksija yra viena iš jų, nes dalyvauja profesijos subjekto profesionalumo formavimosi procese ir įgauna tam tikrą jos išraišką.

Socialinis darbas yra socialinė profesija. Tai plati, daugiadimensė, sudėtinga, emociškai įtempta veikla. Ši profesija susijusi su atsidavimu, tarnyste kitam, gyvenimo prasme, pašaukimu. Socialinis darbuotojas, skirdamas savo jėgas ir gebėjimus kitiems žmonėms, padėdamas jiems tenkinti poreikius, suteikia tam tikrą prasmę ne tik kito žmogaus, bet ir savo gyvenimui, profesinei veiklai. Žmogaus egzistencijos prasmė yra aktuali kiekvienam. Ji aktuali ir socialinio darbuotojo klientui, ir pačiam socialiniam darbuotojui

kaip profesinės veiklos subjektui. „Kai ši prasmė nyksta, žmogus tarsi netenka pats savęs. Jis netenka savo buvimo centro ir atramos, jis pradeda klaidžioti pats savyje ir sumenkėja savo būtyje“ (Lietuvos filosofinė mintis, 1996, p. 390). Tikėtina, kad socialinis darbuotojas, pasirinkęs šią profesiją iš pašaukimo, gebės įtvirtinti ir išlaikyti savo pirminį apsisprendimą dirbti šioje srityje, įgaus galimybę „vertingai gyventi“, vykdyti savo žmogiškąjį pašaukimą ir plėtoti savo kūrybinius gebėjimus. Realistiniame socialinio darbo profesinės veiklos pasaulyje dominuoja „sunkumai“, „problemos“, kurios kelia nerimą, yra nemalonios, sudėtingos, su kuriomis labai sunku susigyventi, jas išspręsti ar nugalėti. Jas įveikti socialiniam darbuotojui reikia gero profesinio pasirengimo, įgūdžių, plataus spektro žinių, kūrybingumo ir vaizduotės. Profesija prasideda nuo žmogaus. Siekiant tinkamai atstovauti socialinio darbo profesijai, sėkmingai vykdant profesinę veiklą, reikia nuolat atsinaujinti (*atsinaujinti* – pakeisti nauju, rekonstruoti, pradėti iš naujo. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 1972), o tai neįmanoma be refleksijos, leidžiančios ne tik pažinti savo galimybes, bet ir padedančios projektuoti, kurti, įgyvendinti veiklos ir santykių planus (Jovaiša, 2009). Socialinio darbuotojo atsinaujinimo negalima lyginti su profesiniu perdegimu. Atsinaujinimas – tai ne miško gaisro gesinimas. Atsinaujinimas yra susijęs su profesijos ekologija, kuriai rūpi socialinis, kultūrinis, dvasinis kontekstas, kuriame veikia ir kurį kuria tos profesijos atstovai, kurių gyvenimo ir mąstymo būdas atliepia aukščiausius profesinės kultūros kriterijus. Tai ir mokymasis vertinti pokyčius, vykstančius asmeninėje, socialinėje, visuomeninėje erdvėje, ir gebėjimas tikslingai bei

kokybiškai veikti, prisiėmus atsakomybę spręsti žmonių ir jų aplinkos sąveikos darnos problemas.

Praktika rodo, kad žmogus, dirbdamas tam tikroje srityje, profesionaliai auga, tampa profesionalu, tobulėja, keičiasi jo profesinė veikla. Lynn C. Hart, kalbėdamas apie socialinių profesijų atstovus, sako: „Aš netikiu, kad kas nors pasikeistų jų profesinėje veikloje, jeigu ji (profesinė veikla) netaptų jų (profesionalų) minčių ir apmąstymų objektu“ (Broekman, Wubbels, Karthagen, 1996, p. 2). M. G. Fullan tvirtina: „Tam, kad vyktų kaita, pvz., mokytojų profesinėje veikloje, reikia, kad mokytojai suprastų patys save ir kad kiti suprastų juos“ (Fullan, 1991, p. 117). Kad vyktų kaita, reikia stabilumo, tvarkos, reikia pažinti visas profesijos aplinkybes ir suvokti bei įvertinti pakeitimų / pasikeitimų prasmę. Kaita yra labai asmeniškąs dalykas, asmeninė patirtis. Kaita yra susijusi su subjektyviu asmens pasauliu, teigia M. G. Fullan. Jis išskiria keturis kriterijus, pagal kuriuos socialinių profesijų atstovai vertina subjektyvią kaitos prasmę:

- Ar kaita pajėgi atliepti poreikius? Kaip kaita paveiks veiklos objektus? Ar yra įrodymų, kad kaita tinkama, t. y. ar ji duos numatomų rezultatų?
- Ar kaita yra aiški tuo požiūriu, ką turi daryti profesijos subjektai?
- Kaip kaita paveiks profesionalų laiką, energiją, naujus įgūdžius, išgyvenimus ir ar anksčiau įgyti įgūdžiai, gebėjimai, kompetencijos keis buvusių veiklos prioritetus?
- Kokio atpildo galima tikėtis iš sąveikos su kolegomis, veiklos objektais ir kitais asmenimis? (Fullan, 1991).

Neabejotina, kad kiekvienos profesijos atstovui, iš jų ir socialiniam darbuotojui – profesijos subjektui – yra labai svarbi savi-

monė kaip vidinis pokalbis su savimi apie savo poreikius, savimonė, kuri praneša apie intencijas, troškimus, norus, sunkumus, kuri formuoja savastį ir priskiria juos savajam „aš“ (Lingis, 2010). Savimonė, kaip psichologinis refleksijos mechanizmas, anot A. Lingio, yra „vidinis veidrodis, kuriame atsispindi proto vyksmai“ (Lingis, 2010, p. 165). Asmuo veikia refleksyviai, kai jis keičia, tobulina mentalines struktūras ar siekia jas pritaikyti arba išreiškia tendenciją tai daryti (Jong, Karthagen) (iš Broekman, Wubbels, Karthagen, 1996). Tokie veiksmi, anot Karthagen, yra būtini profesijos subjekto atsinaujinimo, kaitos požiūriu, bet jų efektyvumas priklauso nuo reflektuojančio asmens santykio su šioms struktūromis – nuo to, kokią reikšmę individas teikia savo norams, intencijoms, interesams, polinkiams, patirčiai ir kt.

Rėmimasis refleksija yra pažinus, ir teisingai įvertinus save, anot L. Jovaišos, lengviau reguliuoti savo veiklą, kurti socialines, kultūrines, dvasines vertybes aplinkai, sau, augti ir tobulėti profesinėje veikloje (Jovaiša, 2009).

Refleksijos vaidmuo socialinio darbuotojo santykiui su savimi

Socialinio darbo profesijos atstovui, dirbančiam su skirtingo amžiaus, išsilavinimo, pažiūrų, įvairiausių socialinių problemų kamuojamais žmonėmis, gyvenimo situacijos ir žmogaus poreikiai yra sudėtingi. Socialiniam darbuotojui nuolat kyla jausmas, kad kažkas negerai, ir nuolatinis rūpestis dėl kito žmogaus gerovės. Profesinėje veikloje socialinis darbuotojas turi pagrindinį įrankį – save. Jis pats yra svarbiausias dirbant su kitais. Prie šito „pats“ visada reikia eiti, nes jo „neturima“. Šiame kelyje žmogus jaučia įvairiausių

vidinius ir išorinius pavojus, baimes, kurias reikia įveikti arba integruoti (Leitner ir kt., 1996). Kagan teigia, kad kuo labiau žmogus baiminasi nepadaryti klaidos, tuo refleksyvesnė ir atsargesnė yra jo elgsena. Jei tuo nesirūpinama, asmuo labiau linkęs elgtis impulsyviai. Refleksyvus elgesys, viena vertus, pasireiškia tada, kai asmuo yra susirūpinęs dėl galimos klaidos ir kai stengiasi jos išvengti (Broekman ir kt., 1996). Reflektyvumo–impulsyvumo arba tempo dimensija refleksijoje aiškina, kad reflektyvumą kultivuojantys asmenys yra atsargesni ir lėčiau reaguoja į aplinkos veiksnius (Yando ir Kagan, iš Broekman ir kt., 1996). G. Colombero nuomone, tie, kurių darbas yra susitikimai su žmogumi arba kurie dirba su sužeistais kūnais ir sielomis – socialiniai darbuotojai, medikai, auklėtojai, kunigai ir apskritai dirbantys pastoracijos srityje, yra labiau negu kiti pašaukti būti dėmesingi, pamatuojantys žodžius ir veiksmus, kad kam nors nepakenktų. Jie negali leisti sau būti lengvabūdiški, paviršutiniški, nepasveriantys to, ką daro ir sako. Reikia įprasti pereiti nuo neapgalvotų impulsyvių atsakymų prie atsakymų, padiktuotų sąmoningo savęs ir situacijos suvokimo (Colombero, 2001). Reikia sustoti, susikaupti, perkelti save į kitokį gyvenimo lygmenį, kuriame objektas yra pats pažįstantysis subjektas, vertinantis save ne tik pagal tai, koks jis buvo (retrospekcija), koks yra (introspekcija), bet ir koks galėtų būti. Refleksija – tai ramus ir gilus bendravimas su savimi. Norint pažinti save, būtina pusiausvyra. Savęs pažinti negalima iš karto, tai trunka visą gyvenimą, tam reikia laiko, – tvirtina L. C. Johnson (Johnson, 2001). Kai viskas juda per greitai, niekas negali būti pastovus, negali kauptis ar augti. Autorius taip

pat pataria būti labai atidiems ir netapti per daug introspektyviems, neprisiimti to, kas iš tikrųjų asmeniui nebūdinga.

Reflektyvumo ir kūrybiškumo sąsajos socialiniame darbe

Socialinio darbo mokslinė literatūra, taip pat kasdienės praktinės veiklos patirtis kalba apie tai, kad socialinis darbas vis dažniau apibūdinamas kaip praktinė moralinė veikla. Tai lemia problemų, kurias reikia spręsti, pobūdis. Jų negalima techniškai, t. y. racionaliai, spręsti. Atvirkščiai, jos būna netvarkingos ir sunkiai apibrėžiamos. Tokiose situacijose žinojimas, ką daryti, yra nujaučiamas, numanomas, neapibrėžiamas.

Susidurdamas su žiniomis, vertybėmis ir įgūdžiais, socialinis darbuotojas parenka ir pritaiko juos taip, kad pastangos padėti dažnai tampa unikaliu meno kūrinium praktinėje veikloje. Ne veltui sakoma, kad socialinis darbas yra mokslo ir meno sintezė. „Kuo daugiau kūrybos specialisto veikloje, tuo daugiau garantijų, kad jis pasieks profesionalumo viršūnę“, teigia K. Urponen (Socialinis darbas, 2004, p. 180). Sunku žinoti, kaip spręsti konkrečią problemą. Autorius – ir jam negalima nepritari – teigia, kad neįmanoma sukurti viso spektro strategijų, taikomų kiekvienai konkrečiai problemai, taip pat neįmanoma išrašyti vieno „recepto“ šimtams panašių problemų, nes kiekvienas žmogus, kaip ir jo problema, yra unikalus ir nepakartojamas.

Negalima išvengti ir nuolatinės žinių revizijos. Žinių ir jų kokybės plėtra yra ypač aktuali besivystančioms profesijoms (socialinis darbas Lietuvoje yra laikomas tokia profesija). Socialinių darbuotojų žinių šaltiniai yra platus, įvairūs, o žinios

problemiškos. Žinios, kurios dar visai neseniai atrodė tvirtos ir patikimos, dabar neretai yra diskutuojamos. Jos yra susijusios su socialinėmis patologijomis, žmonių problemomis, kurių nuolat daugėja, jos tampa sudėtingesnės. Todėl, siekdamas pritaikyti žinias specifinėms situacijoms, socialinis darbuotojas priverstas eksperimentuoti – susieti mąstymą, jauseną ir veikimą. Šiame mene susipina jausmas, įsijautimas, subjektyvumas, savęs suvokimas, refleksija, nuolatinis mokymasis, aktyvumas, teigia L. S. Johnson (2001). Socialinis darbas jautriai reaguoja į sudėtingas žmogaus situacijas, todėl ne visada yra tikslingi techniškai racionalūs sprendimai. Socialinio darbo praktika, grindžiama refleksija, siūlo daug intervencijos būdų, o tai gali sudaryti vaizdą, kad socialinio darbuotojo ir kliento sąveikai trūksta tvarkos, aiškumo. D. Schon teigia, kad nors toji netvarka paprastai labai susijusi su praktika, jai nelengva pritaikyti kruopščią analizę, nes ji remiasi žinojimu, atsirandančiu veikiant. Žinojimas kyla kalbant apie tą situaciją, kai gali atsirasti supratimas apie situacijos unikalumą, o tai skatina šiam „unikaliai atvejui“ ieškoti naujos teorijos, kuria būtų vadovaujamosi priimančiais sprendimus. Praktinės žinios išplaukia iš „refleksijos veikiant“. Šios rūšies žinios, anot D. Schon, ne tik teikia galimybių geriau reflektuoti teorijos / praktikos ryšius, bet yra lankstesnės, jas galima geriau pritaikyti (D. Schon, iš Parton, Byrne, 2000, p. 32). Kitaip sakant, „žinojimas veikiant“ yra būdingas profesinei veiklai. Jis yra spontaniškas, intuityvus, numanomas ir neapčiuopiamas, tačiau „veikia“ praktikoje (Pollard, 2002). Iš tiesų, anot D. Schon (Reflective Learning for Social Work, 1996), tam tikta painiava, sutrikimas so-

cialiniame darbe nėra blogai, nes tai nauja informacija, kuri teikia galimybių naujai, kūrybiškai interpretuoti kliento situaciją. Painiava ir emocijos socialiniame darbe neužkerta kelio veiklos efektyvumui. Į jų apraiškas žiūrima kaip į galymbę kūrybiškai veikti, nes jie kviečia specialistą permąstyti intervencijos pobūdį. Be to, nerealu išvengti painiavos kuriant žmonių tarpasmeninius santykius. Ignoruoti tokius momentus reikštų at mesti labai vertingą informaciją, kviečiančią reflektuoti. Reflektuojant atsiranda naujų mentalinių darinių – naujos aplinkybės, jų supratimas, o iš čia – kūrybiškumas (Rogers, 2005), leidžiantis ne tik geriau pažinti save, bet ir tobulinti savo veiklą. Refleksija atveria kūrybingam profesionalui galymbę kurti problemos sprendimo variantus. Tuo pat metu profesionalas yra atviras naujiems reiškiniams, informacijai, kuri gali nebūti kongruenti pirminei. Nelaukti, netikėti rezultatai, kurių gali atsirasti, kai socialinis darbuotojas pritaiko ypatingą, kitokį nei įprastai veikimo būdą, gali pakeisti sprendžiamą klausimą, problemą arba iškelti naujus intervencijos tikslus. Tačiau svarbu suprasti ir tai, kad kūrybiškumas pasireiškia ne tik faktais, bet ir jų prasmės suvokimu (Career Counselling, 2006). Kūrybiškumas nebūtinai išreiškiamas naudojant technikas. Kūrybiškumas profesinėje veikloje gali būti suprantamas kaip:

- bet koks naujas veiksmas, kuris sukelia reakciją (F. Hurt);
- naujų elementų sutvarkymas ar pertvarkymas taip, kad vyktų naujas ir produktyvus procesas ar būtų sukurtas naujas produktas (S. T. Gladding, D. A. Henderson);
- veikla ar produktai, kurie yra originalūs ir kuria naujus pamatus (D. K. Carson);
- naujų daiktų ar idėjų jungimas į naujas

derinius ir santykius (M. L. Lengnick-Hall);

- kūrybiškumas apima ir matymą, ir daiktų darymą skirtingu būdu. *Matymas* susideda iš mentalinės veiklos atsi-
veriant naujoms galimybėms. *Darymas*
yra kitoks elgimasis (S. T. Gladding,
D. A. Henderson);
- kūrybiškumas pasireiškia realiu, ap-
čiuopiamu produktu (tai gali būti raš-
to darbas, piešinys arba intervencijos
procesas, kurį kuria specialistas, arba
naujas situacijos konsultavimo bū-
das, darantis klientui postūmį keistis
(S. T. Gladding);
- gebėjimas pagaminti naujovišką (origi-
nalų ar netikėtą) arba tinkamą (naudin-
gą ir atitinkantį aukštus reikalavimus)
kūrinį (R. J. Sternberg ir T. I. Lubart)
(iš *Career Counselling*, 2006).

Šie teiginiai rodo, kad į kūrybiškumą
galima žiūrėti kaip į procesą, kylantį iš
individo vidinio poreikio, kurio metu yra
sukuriami nauji produktai (naujas veikimo
planas, naujoviškas problemos sprendi-
mas, kitoks požiūris į situaciją, problemą,
elgsenos alternatyva, kitoks gyvenimo bū-
das ir pan.). Socialiniame darbe mokslas ir
menas (kūrybiškumas) neprieštarauja vie-
nas kitam, o papildo vienas kitą. Jų kūry-
biškas suderinimas taikant žinias, vertybes
ir įgūdžius išryškina profesionalaus socia-
linio darbo esmę.

Refleksijos vaidmuo kuriant pagalbos santykius

Socialinis darbas – pagalbą teikianti profe-
sija. Socialinis darbuotojas teikia pagalbą,
kuri sutelkiama į kliento poreikius ir jo
socialinio funkcionavimo problemas. Tai
darbas, kurio tikslas – padėti žmogui, pa-

tekusiam į keblią padėti, rasti išeitį, spręsti
jo gyvenimo problemas, kad gyvenimas
būtų prasmingas ir teiktų pasitenkinimą.
Tai veikla, skatinanti pokytį, kurio galu-
tinis tikslas – pagalba derinant individų,
individo ir grupės, individo ir sociumo ir
kt. ryšius. Socialinis darbuotojas, susidū-
ręs su situacija, kai reikia pagalbos, turi
pasikliauti savo žiniomis, vertybėmis, įgū-
džiais. Praktinė patirtis gali padėti tobulinti
pagalbos teikimo įgūdžius. Profesionali
pagalba turi būti grindžiama sąmoningu
žinių ir vertybių naudojimu. Teikiant pa-
galbą reikia kelti esminius klausimus: ką?
(socialinio darbo teleologinis aspektas),
kaip? (technologinis aspektas, nusakantis
būdus, kuriais pasiekiamas tikslas) ir ko-
dėl? (aksiologinis aspektas).

Socialinio darbo profesionalai, teikda-
mi pagalbą, turi nuolat klausti savęs, kas
leidžia jiems teigti, kad jie kažką žino apie
kitą žmogų, kas yra kitam žmogui teisėta,
ar tai, ką jie daro, nėra jų pasauležiūros pri-
metimas klientui, ar tai nėra ideologiškai
angažuota? Sprendžiant problemas kuria-
mi pagalbos santykiai. Pagrindinis pagal-
bos veiksnys, sprendžiant problemas, yra
pats darbuotojas. „Paramos technika gali
būti naudinga kaip įrankis, bet tik naudo-
jama žmogaus, mokančio pasitelkti ir savo
asmeninę įtaką (save)“, – teigia E. Mullen
(iš Johnson, 2001, p. 111).

C. R. Rogers teigimu, kad santykiai,
kurie padeda, pasižymi kitokiomis savybė-
mis, nei tie, kurie yra nenaudingi. Šios juos
skiriančios savybės pirmiausia susijusios
su pagalbą teikiančio asmens nuostatomis
ir su tuo, kaip santykį suvokia „pagalbą
gaunantysis“. Kuriant pagalbos santykius
ryškus refleksijos vaidmuo, t. y. subjekto
paties savęs mąstymas, paties savęs suvo-
kimas, savęs klausinėjimas, kritiška anali-

zė savo atžvilgiu ir pan. Tai rodo toliau pateikiami C. R. Rogers suformuluoti klausimai, kuriantys pagalbos santykius:

1. Ar galiu būti toks, kokį kitas asmuo suvoks kaip vertą pasitikėjimo, tikrą, nuoseklų žmogų tikrąja šių žodžių reikšme?
2. Ar pajėgsiu atskleisti save kaip asmenį tiek, kad tai, koks esu, būtų suvokiama nedviprasmiškai?
3. Ar galiu sau leisti teigiamas – šilumos, rūpesčio, mėgimo, susidomėjimo, pagarbos – nuostatas kito asmens atžvilgiu?
4. Ar pajėgsiu būti toks stiprus, kad galėčiau būti atsiskyres nuo kitų?
5. Ar jaučiuosi pakankamai stiprus apsaugoti nuo kito asmens įtakos?
6. Ar galiu sau leisti visiškai pasinerti į kito asmens jausmų ir asmeninių prasmų pasaulį ir matyti jį jo akimis?
7. Ar pajėgsiu priimti kiekvieną kito asmens aspektą, atskleidžiamą man?
8. Ar galiu su kitu žmogumi elgtis taip jautriai, kad mano elgesys nebūtų suvokiamas kaip grėsmė?
9. Ar galiu išlaisvinti jį nuo išorinio vertinimo grėsmės?
10. Ar galiu bendrauti su kitu žmogumi kaip su tapsmo procese esančiu asmeniu, ar liksiu suvaržytas jo ir savo praeities? (Rogers, 2005, p. 53–58).

Autorius teigia, kad šie klausimai kyla iš vidaus, subjektyviai. Mokslininkas įsitikinęs, kad pagalbos santykiais laikomi tik tokie santykiai, kai galima teigiamai atsakyti į visus iškeltus klausimus. C. R. Rogers pažymi, kad šie klausimai neteikia galutinių atsakymų, kas yra pagalbos santykiai nei kaip jie turėtų būti kuriami. Autorius pataria patikrinti jų teisingumą savo pačių patyrimu būsimuose asmeniniuose

santykiuose. Mokslininkas tikisi, kad šie klausimai bus naudingi siekiantiems savais būdais tobulinti santykius su kitais žmonėmis (Rogers, 2005).

Išvados

Atsižvelgiant į nūdienos pasaulyje vykstančius kaitos procesus, nenumatytus, netikėtus iššūkius visuomenės ir žmogaus gyvenime, besikeičiančias socialines profesinės veiklos sąlygas, vis dažniau aktualizuojamas žmogiškojo veiksnio vaidmens supratimas ir plėtojimas profesinėje veikloje. Neabejojama refleksijos, refleksijos kultūros kaip ypatingos, unikalios, individualios sąveikos su profesijos subjekto priedermėmis ir pareigomis, atveriančiomis potencialias profesijos subjekto galias, kurios laiduoja naujų veiklos perspektyvų, būdų, situacijų, naujų profesijos prasmės išvalgų, tam tikrų mąstymo įgūdžių formavimąsi, jų išskleidimą ir sėkmingą panaudojimą įprasminant profesijos paskirtį, vertingumu.

Refleksyvi praktika socialiniame darbe yra būtinybė. Profesinėje veikloje refleksija, refleksijos kultūros raiška savitai nuspalvina socialinio darbuotojo veiklą:

- Refleksija, refleksijos kultūra „dalyvauja“ socialinio darbuotojo asmenybės atsinaujinimo procese – kognityvinėje srityje (apmąstant, perdurbant, įsimenant, vertinant informaciją, susijusią su profesine veikla), emocinėje srityje (pasitenkinimu / nepasitenkinimu savo veikla, darbo rezultatais), praktinėje srityje (suvokiant realias savo įtakos veiklos objektams galimybes).
- Socialinis darbuotojas turi pagrindinį įrankį – pats save. Prie šito „pats“

reikia eiti, jį kurti. Šiame kelyje refleksija ryškina ir skaidrina santykį su pačiu savimi.

- Refleksija socialiniam darbuotojui atveria galimybes kūrybiškai pritaikyti žinias, vertybes ir įgūdžius, atsiverti naujiems reiškiniams, informacijai, pritaikyti kitokius nei įprasta veikimo, intervencijos būdus.

LITERATŪRA

Argyris C., Schon D. A. *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. San Francisco: Jossey-Bass, 1974.

Baranauskienė R., Klumbytė O. D. Pedagogų refleksyvio raiškios turinio ir tipologijos analizė // *Socialiniai mokslai*. 2001, Nr. 3 (29).

Broekman H., Wubbels T., Karthagen F. *Reflection: Looking Back to Look Forward*. The Netherlands, University of Utrecht, Institute of Education, IVLOS, 1996.

Bydam J. *Pedagogika*. Vilnius: Charibdė, 2000.

Brookfield S. The Concept of Critical reflection: Promises and Contradictions // *European Journal of Social Work*. 2009, Vol. 12, No. 3.

Career Counselling. *Constructivist Approaches* (ed. M. McMathon, W. Patton). London and New York: Routledge, 2006.

Colombero G. Vidinio išgijimo kelias. Kad geriau sutartume su savimi. Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mintis, 1972.

Derkač A. A., Zazikin V. G. *Akmeologija*. Moskva: Piter, 2003.

Fullan M. G., Stiegelbauer S. *The New Meaning of Educational Change*. Second Edition. London: Cassell, 1991.

Ivanauskienė V., Liobikienė N. Socialinio darbo studentų savirefleksijos gebėjimų ugdymas teoriniuose kursuose // *Socialinis darbas*. 2005, Nr. 4 (1).

Johnson L. S. Socialinio darbo praktika. Bendras požiūris. Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija. Vilnius, 2001.

Jovaiša L. Apie mūsų būtį. Jaunimui. Vilnius: Agora, 1998.

Jovaiša L. Sėkmės kūrybos mokymo problema // *Acta Paedagogica Vilnensia*. 2005, t. 15.

- Socialinis darbas – pagalbą teikianti profesija. Pagrindinis socialinio darbuotojo rūpestis – padėti žmogui. Kuriant pagalbos santykius refleksijos vaidmuo yra ryškus ir svarbus. Ji padeda atsakyti į klausimus, kodėl, ką ir kaip reikia daryti siekiant padėti žmogui spręsti jo gyvenimo problemas, derinti jo santykius su aplinka.

Jovaiša L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

Jovaiša L. *Gyvenimo sėkmės ugdymas*. Vilnius: Agora, 2009.

Karvinen-Niinikoski S. Promises and Practices of Critical Reflection for Social Work Coping in Change // *European Journal of Social Work*. 2009, Vol. 12, No. 3.

Kepalaitė A. Psichologijos studentų refleksijos naudojimo mokymosi procese ypatumai // *International Journal of Psychology: a Biopsychosocial Approach*. Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichologinis požiūris. 2008, Nr. 2.

Kiaunytė A., Dirgėlienė I. *Praktika rengiant socialinius darbuotojus: Klaipėdos universiteto patirtis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006.

Laužackas R., Stasiūnaitienė E., Teresevičienė M. *Kompetencijų vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*. Kaunas: VDU leidykla, 2005.

Laužackas R. *Profesinio rengimo metodologija*. Kaunas: VDU leidykla, 2005.

Leitner R., Egger K., Hadwiger A., Mitterbacher A., Perstling J., Roth E., Schmidtmayr H., Schrettle A., Stanger O., Ziermann P., Zisler K. *Religijos pedagogika 2. Pagrindiniai teologiniai klausimai, religijos pedagogikos sritys ir pagalbinės priemonės mokykloje*. Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla, 1996.

Lietuvos filosofinė mintis (sud. G. Mikelaitytis). Vilnius: Aidai, 1996

Lingis A. *Bendra kalba, paskiri balsai*. Vilniaus paskaitos. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Lorenz W. *Perspectives on European Social Work – From the Birth of the Nation State to the Impact of Globalization*. Germany: Barbara Budrich Publishers, 2006.

Morkūnienė J. Humanizmas. Filosofinės teorijos metmenys. Vilnius: Baltic Eco leidybos centras, 1995.

Paškus A. Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien. Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 1998.

Patron N., O'Byrne P. Constructive Social Work. Towards a New Practice. New York: Palgrave, 2000.

Pollard A. Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika. Vilnius: Garnelis, 2002.

Reflective Learning for Social Work (sud. N. Gould, I. Taylor). England: Arena, 1996.

Rogers C. R. Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vertimas į lietuvių kalbą. Vilnius: Via Recta, 2005.

Sezemanas V. Raštai. Filosofijos istorija. Kultūra. Vilnius: Mintis, 1997.

Socialinis darbas. Profesinės veiklos įvadas. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2004.

Teresevičienė M., Gedvilienė G. Mokytojo refleksinio tobulėjimo patirtis ir refleksija // Pedagogika. 2001, Nr. 51.

Tijūnėlienė O., Kavaliauskienė V. Juozo Vaitkevičiaus kvietimas mokytojui pažinti save // Acta paedagogica Vilnensia. 2009, Nr. 22.

Valantiejus A. Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

Wojtyła K. Asmuo ir veiksmai. Vilnius: Aidai, 1997.

Vyšniauskienė D., Minkutė R. Socialinės veiklos profesinė etika. Kaunas: Technologija, 2008.

REFLECTION CULTURE AS AN ASPECT OF SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Vanda Kavaliauskienė

S u m m a r y

Given the changes in social life and social needs, the profession of social worker acquires new forms of expression. Increasingly greater attention is paid to the subjective aspect of professional activity. Among numerous factors that affect the professional activity of social workers, their personality traits should be emphasized. Reflection is one of them, as it takes part in the process of the subject formation and acquires specific expression. Reflection is related to learning from experience, lifelong learning, orientation to European dimensions in social life, as well as the change in the models of social life. The article covers reflection and the culture of reflection as a valuable trait of the subject of profession that accounts for a unique character of social worker. To appropriately represent the profession of social life and implement the professional activity successfully, one has to change, and the change is impossible without reflection. The change, or the renewal, is related to the ecology of the profession, which is

concerned with the activity in compliance with the top criteria of the professional culture. The renewal of social worker can take place in the cognitive field (by reconsidering, processing, memorizing, and assessing professional activity-related information); in the emotional field (by (dis) satisfaction in one's activity and its outcomes); or in the practical field (by perceiving the actual opportunities of one's own impact on the objects of the activity). Reflection makes the relation of social worker with the self, as the principal tool of the profession, more outstanding and transparent; opens opportunities for creative activity, encourages search for alternative ways of activity, and upgrades the process of intervention. Reflection is necessary when creating supportive relationship, looking for ways and means to help an individual to resolve their problems, and to harmonize the relationships with the environment.

Key words: reflection, reflection culture, social work, social worker personality.

Įteikta: 2010 05 10

Priimta: 2010 07 19